

"הירקון זורם ונשפך לים..."

תכנית-חזון על מחבר ייחודי של נחל פוגש חוף בלבה של תל אביב

אדר' נוף דפנה גרינשטיין, אדר' נוף גיל הר-גיל ואדר' נוף טלי מרק

שפך נחל הירקון, המפגש של הנחל עם קו החוף, מהווה את אחת הנקודות המשמעותיות בנוף של מטרופולין תל אביב. המתחם הקרוי "רוקח אבן גבירול" ממוקם לאורך הגדה הצפונית של הירקון בשפכו לים. בעבר הרחוק - השפך הטבעי של ירקון הציף שטחים נרחבים שגמלים תועדו חוצים אותם. באזור שכנו כפרי דייגים בין שטחי מלחה אך בהמשך, מימי המנדט הבריטי ואילך, בהיות המתחם בפאתי העיר, הפך ל"חצר אחורית", תוך שהוא קולט לתוכו לאורך ההיסטוריה פונקציות של "שולי עיר". המתחם, הגובל בתחנת הכוח רידינג ובשדה התעופה "שדה דב", כולל בתוכו מבנה בית לוויות שאינו פעיל, מתקנים של חברת החשמל (ביניהם מכלי דלק ריקים, שטח לוגיסטי ותחנת משנה), מסוף תחבורה ציבורית, חניון חנה וסע, מתקני ביוב עירוניים ועוד. ברבות השנים, עם התפתחות העיר צפונה והפיכת נמל תל אביב למתחם מסחר ובלוי, נותר המרחב שבגב הנמל בואכה רידינג כ"חור שחור" בלב הרקמה העירונית החיה והתוססת.

תכנית המתאר המחוזית תמ"מ 5/2 מכירה בחשיבותו, אך מצבו הנוכחי רחוק מלשקף את מיקומו הייחודי והאטרקטיבי בנוף העירוני כשוכן בנקודת המפגש בין מערך השטחים הפתוחים של נחל הירקון ורצף חופי הים של תל אביב - יפו. תכנית המתאר של תל אביב (תא/5000) הגדירה את ייעודי הקרקע של המתחם כאזור למבני ציבור והשאירה רצועה רחבה לאורך הגדה הצפונית של נחל הירקון, בין מתחם רידינג לרחוב אבן גבירול, כשטח ציבורי פתוח - פארק מטרופוליני. כאדריכלי הנוף של תכנית בניין עיר (תב"ע) של המתחם, בעריכת מנספלד קהת אדריכלים, ובהובלת צוות צפון של עיריית תל אביב, חיפשנו ביראת כבוד, את הדרך והיעוד למפרק ייחודי זה בין נחל הירקון לחוף הים ולטיילות שלאורכם. תהליך התכנון הארוך שנמשך כבר שנים מספר, כולל חיפושים ותהיות לגבי אופיו הנכון של השטח הפתוח. מצאנו כי ההתייחסות הנופית לרצף הליניארי של חופי הים מבת ים ועד הרצליה וצפונה, וכן לאורך

נחל הירקון מהמקורות למורד ולמפגש עם הים, מבוסס על "דו שיח" עם יחידות הנוף בו הוא עובר. כל קטע קיבל פיתוח שונה וייחודי בהיבט נופי/אקולוגי/אדריכלי תוך שמירה על רצף המעבר להולכי רגל ולרוכבי אופניים. הבנה זאת חיזקה את התפישה כי הפארק במתחם רוקח אבן גבירול יכול וצריך להיות מבוסס על הערכים הנופיים הייחודיים לו. המרכיבים הדומיננטיים ביותר במתחם מתבססים על "ארכיאולוגיה תעשייתית" - שרידי האלמנטים התעשייתיים של מתחם חברת החשמל ורידינג בכלל ומכלי הדלק הריקים בפרט. הוגדר תחום לבחינת אלמנטים לשילוב בפארק באופנים שונים, והוחל בהכנת תיק תיעוד ושימור. התקבלה החלטה כי שלושת מכלי הדלק הגדולים הריקים ישולבו בפארק ולא יפורקו, כפי ששקלה עיריית תל אביב בתחילת הדרך. שניים מהמכלים ישמשו כמבנים שיכילו פעילויות פנאי, ואחד ישומר באופן סמלי כמעטפת פתוחה. אחת הסוגיות המרכזיות בהן התחבטנו במהלך התכנון הייתה סוגית שילוב המים בתכנון. איזה

▼ מבט מכיון שדרות רוקח צפונה לעבר המתחם

▲ מבט אווירי על המתחם כולו והחיבורים שלו למרקם העירוני הסובב

טבעיות ועירוניות. תהליך התכנון הסטטוטורי המורכב והמאתגר (שנמצא בעיצומו) מאפשר יצירת פלטפורמה בנקודת מפגש משמעותי זה, למימוש מרחב ציבורי איכותי לתועלת העיר והמטרופולין.

העומד בבסיס הפוטנציאל הגלום בתכנונו כאזור המהווה חוליה מקשרת בין העיר הוותיקה שמדרום לנחל הירקון לעיר החדשה המתוכננת לקום מצפון. מרחב שמהווה מחבר/מפרק חשוב בין שתי מערכות מים ליניאריות משמעותיות -

▲ מבט תקריב לעבר גוף המים שמתבסס על איגום והשהיית מי נגר עילי מהמתחם והזרמת מי מזגנים ממסת הבינוי הציבורי הסמוך

➤ תכנית: נספח הנוף לתב"ע מתחם רוקח אבן גבירול (אדריכלים: מנספלד קהת, אדריכלות נוף: גרינשטיין הר-גיל)

▲ סקיצה המתחם כיום: "חור שחור" ברקמה העירונית הסובבת במפגש שבין הנחל לים

מקום יש למים כמרכיב בפארק שממוקם על גדת נחל חי ובקרבה כואת לים? התכנון עבר תהפוכות בהתייחסות לנושא. בתחילה, לא חשנו בצורך בתכנון גוף מים שיתחרה בגופי המים הטבעיים הסמוכים. בהמשך, עם פרסום תוצאות התחרות הפומבית של האי הירקוני (ששוכן בגדה שממול) עלה רעיון של דו שיח "שתי גדות לירקון". האקולוג עמיר בלבן הצטרף לצוות התכנון, כדי לבחון השבת המלחות כגופי מים אקולוגיים גם בגדה הצפונית. נבחנו חלופות להיקף ולאופי המלחות מבחינה אקולוגית ומבחינה עיצובית. לאחר בחינת מספר תרחישים (גם מול רשות נחל הירקון), כולל הצעה ל"טשטש" את הקו המובהק והמוסדר של גדת הנחל בחזית המתחם, התברר כי הקמת המליחה לא תצלח וביטול הסדרת הגדה אינו ישים במרחב זה.

הצעה נוספת שעלתה בהיבט אקולוגי ונופיי הייתה לייצר גוף מים מתוקים, שייתן מענה אחר ונוסף למופע מי המלח החוזרים מהים במעלה פתחת נחל הירקון. בתיאום עם יועץ הניקוז והידרולוג הפרויקט, ובראייה של בנייה ירוקה, בוטלה מערכת הניקוז התת-קרקעית שתוכננה לאורך הדרך התוחמת את הפארק כך שהנגר העילי של כל המתחם המבונה יכוון אל גוף איגום והשהייה בפארק. האגם יוכל להיות חי ופעיל במשך השנה כולה, כשבקיץ ינותבו אליו מי המזגנים מהמתחם הסמוך הכולל מבני ציבור בהיקפי בנייה ניכרים שיספיקו להרטבת גוף המים. מיקומו הייחודי של מתחם רוקח אבן גבירול, הוא

משרד גרינשטיין הר-גיל אדריכלות נוף הוא משרד ותיק ומוביל בתכנון נוף אורבני ושטחים פתוחים. המשרד עוסק בתכנון נוף מתארי, תב"עי ומפורט, בתכנון שכונות, תשתיות ואנרגיה ירוקה ומתחדשת, פרויקטים בקני מידה רחב בכל רחבי הארץ. מזמין התכנית: עיריית תל אביב-יפו בהובלת צוות צפון. עורכי התב"ע: מנספלד קהת אדריכלים. ניהול: בני מאור. צוות התכנון במשרד גרינשטיין הר-גיל: דפנה גרינשטיין וטלי מרק.